

**ІНШАМОЎНАЯ ЛЕКСІКА Ў МОВЕ РАЁННЫХ ГАЗЕТ
(на матэрыяле «Раённых будняў» Пружанскага раёна)**

A. P. Хромчанка

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
бул. Кальварыйская, 9, 220004, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
albina77153@gmail.com*

У артыкуле аналізуецца запазычаная лексіка ў газеце «Раённые будні», апісваецца паходжанне некаторых лексічных адзінак і магчымыя шляхі пранікнення іх у публіцыстычнае маўленне.

Ключавыя словы: публіцыстыка; даўнія запазычання; лацінізмы; раённыя СМІ.

**FOREIGN VOCABULARY
IN THE LANGUAGE OF REGIONAL NEWSPAPERS
(on the example of «Rajonnye budni» of Pruzhany region)**

A. R. Hromchanka

*Belarusian State University,
9, Kalvariyskaya Str., 220004, Minsk, Republic of Belarus
Corresponding author: A. R. Hromchanka (albina77153@gmail.com)*

The article analyzes the borrowed vocabulary in the newspaper «Rajonnye budni», describes the origin of some lexical units and possible ways of their penetration into publicistic speech.

Key word: journalism; long-standing borrowings; latinisms; regional media.

Сучасны слоўнік беларускай літаратурнай мовы папоўніўся вялікай колькасцю запазычанай лексікі як тэрміналагічнага, гэтак і побытавага характару. Спрыялі гэтаму разнастайныя фактары: сацыяльныя і ўнутрымоўныя. Сацыяльныя перадусім звязаны з адкрытым характарам міжмоўных кантактаў, эканамічнымі, культурнымі і палітычнымі сувязямі з іншымі краінамі, унутрымоўныя – з неабходнасцю ўпарадкавання новых лексічных адзінак у адпаведнасці з фанетыка-арфаграфічнай і словаўтваральнай сістэмай беларускай мовы. Найбольш выразна названыя працэсы праявіліся ў мове цэнтральных СМІ. У якой жа ступені хваля запазычанняў закрунула раённыя СМІ і якія лексіка-тэматычныя групы слоў актуалізаваныя сёння ў мове раённых газет?

«Раённыя будні» – грамадска-палітычная газета Пружанскага раёна, якая выходзіць з 1939 г. З гледжання арэальна-лінгвістычнага тэрыторыя Пружанскага раёна знаходзіцца на паўночным захадзе Брэсцкай вобласці і ў плане дыялектных з’яў мае шмат адметнага на фоне паўднёва-заходняга дыялекту. Меркавалася, што ў журналісцкіх матэрыялах маглі быць выкарыстаны мясцовыя словы ці выразы, г. зн. адбіцца, хоць нязначна, моўная спецыфіка гэтага краю. Аднак публіцыстычнае маўленне раённай прэсы ўніфікаванае, моўныя нормы захоўваюцца ў адпаведнасці з беларускай літаратурнай мовай, як гэта ёсць і ў рэспубліканскіх друкаваных СМІ. Дыялектная мова, пра якую заўсёды пісалі, што з’яўляецца крыніцай, якая жывіць і ўзбагачае літаратурную, паступова перастае выконваць гэтую ролю ў сферы пісьмовага журналісцкага маўлення. Рэальна застаецца толькі адзін канал папаўнення слоўнікавага складу, прычым вельмі моцны – гэта запазычанні з іншых моў. У савецкі час «ролю асноўнага «пасрэдніка» ў перадачы іншамоўных слоў у беларускую мову» выконвала «газетна-часопісная публіцыстыка... дзякуючы не толькі сваёй масавасці, але і з прычыны надзённасці зместу, даступнасці выкладу і тэматычнай разнастайнасці матэрыялу» [1, с. 159]. Сёння публіцыстыка насычаецца вялікай колькасцю іншамоўных слоў, функцыянальнае прызначэнне якіх не заўсёды матываванае, асабліва калі ёсць уласныя найменні ці даўнія запазычанні.

Аналіз лексікі ў газеце «Раённыя будні» праводзіўся толькі на падставе матэрыялаў з рубрыкі «Рэцэпты на Біс:..» і навукова-папулярнага артыкула «26 января – День белорусской науки», што дазволіла вылучыць дзве асноўныя лексіка-тэматычныя групы: побытавую лексіку (найменні страў і дзеянняў, прадуктаў харчавання) і эканамічную тэрміналогію (найменні эканамічных працэсаў і аграрных паняццяў).

Лексіка побытавага характару – гэта, на нашу думку, пераважна запазычанні з рускай мовы ў матэрыялах рэцэптаў страў. Стандартызаваныя словазлучэнні, адны і тыя ж лексічныя адзінкі, што паўтараюцца ў кожным тэксце, даюць падставы для меркавання аб перакладзе з рускага тэксту і наяўнасці ўжо гатовага ўзору, дзе толькі мяняюцца асобныя найменні прадуктаў ці дзеянняў. Напрыклад: «*маргарын растаніць*» («Рэцэпты на Біс: ягадны пірог» – 24.01.2020) [2]. Рускаму слову *растопить* у названым значэнні адпавядаюць два беларускія: *растаніць* і *распусціць* [3, с. 317]. Невыпадкава, што аўтары выбралі першы варыянт, які сугучны з рускім і які больш на слыху. Аднак у

гэтым кантэксце семантычна адпаведным бачыцца слова *распусціць* – «Зрабіць вадкім або нападкім. *Распусціць масла*» [ТСБМ, Т. 4, с. 671].

У падобных тэкстах часта ўжывальны назоўнік «*начынка*» (руск. *начинка*), які ўтвораны ад дзеяслова *начыніць* ‘запоўніць пустату чым-н.’ У гаворках Ф. Янкоўскім зафіксаваны фанетычныя варыянты назоўніка: *начынанка, начыненка, начынянка* [ЭСБМ, Т. 7, с. 287]. В. Ластоўскі рускае *начинять* перакладае як *крыпаць, накрыпаць, накрыпаньне, накрыпка* – Пірог накрыпаны мясам. [4, с. 361].

«*Ялавічына адварная*» – параўн. руск. отварная (21.01.2020) [2]. У беларускай мове дзеепрыметнік залежнага стану прошлага часу ўтвораны ад дзеяслова *адварыць* – *адвараная* [ТСБМ, Т. 1, с. 120]. У названым спалучэнні можна таксама ўжыць *вараная*: ялавічына вараная.

«*Ізумрудная салата*» (10.01.2010) [2] – слова ізумруд, верагодна, запазычанне праз рускую мову ў савецкі перыяд, пра што сведчыць яго фіксацыя ў ТСБМ, дзе маюцца асобныя слоўнікавыя артыкулы на *ізумруд* і *смарagd* (з гр. *smaragdus*) [Т. 5, с. 218]. А. Булыка таксама ўказвае грэцкую крыніцу запазычвання [5, с. 304]. Фанетычную форму гэтага слова *шмарagd* падае В. Ластоўскі [4, с. 227]. У старабеларускай мове ўжываліся разнастайныя варыянты слова *смарagd*: *смарagdъ, смаракgdъ, шмарagdъ, шмаракgdъ, шмаракъ, шмаракdъ, шмаракъ* (в первом ряду будет сардии, топазион и смарagdъ), што адлюстравана ў Кнігах Бібліі Ф. Скарыны, слоўніку П. Бярынды (Смарagdъ: шмарак) і іншых помніках пісьменства [Т. 31, с. 474; Т. 37, с. 157].

Словы «Ізумруд, изумрудный», паводле М. Фасмера, былі запазычаны яшчэ ў старажытнарускую мову з тур. *zümürüt* [6, Т. 2, с. 123]. Мяркуецца таксама, што ў сучасную рускую мову слова *ізумруд* («іначэ смарagd»), прыйшло з персідскай мовы, куды яно трапіла з грэцкай (*smaragdus*) [7, с. 228].

Такім чынам, шляхі запазычвання гэтых слоў у рускай і беларускай мовах розныя: у рускай слова ізумруд нясе адбітак цюркскага пасярэдніцтва, а ў беларускай відавочныя сляды непасрэднага запазычвання з грэцкай мовы. У сувязі з гэтым не бачыцца падстаў для вышчяснення даўняга запазычання *смарagd*, якое сведчыць пра гістарычныя міжмоўныя кантакты і самастойныя шляхі ўзбагачэння слоўнікавага складу беларускай мовы.

Карэкціраваць («...і пры неабходнасці карэкціруюць элементы тэхналогіі з улікам умоў надвор’я» – 26.01.2020) [2] – [< руск.

корректировать, ад лац. *correctus*] – папраўлены [5, с. 161]. Суфікс – *ірава-* ўказвае на ўплыў рускай мовы, аднак са значэннем ‘папраўка’ ГСБМ фіксуе словы *коректа*, *корректа*. Самы ранні помнік, які люструе названую лексічную адзінку, належыць да першай паловы XVI ст.: *корректа: скорикговаль Кимбарь* (АВК, XIII, 21,1528) [Т. 15, с. 306], аднак магчымы і больш ранні час яе ўжывання. Такім чынам, можна меркаваць, што *карэктаваць* – запазычанне з лацінскай мовы, з якой у XVI–XVII стст. лацінізмы «шырокім патокам пранікалі і ў старабеларускую мову» [1, с. 69]. Таксама гістарычна падстаўнай з’яўляецца словаўтваральная форма без суфікса – *ірава-*: *карэктаваць*, замацаваная ў новай рэдакцыі «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» [8, с. 209].

Валюта (*Экспарт прадуктаў харчавання – адна з найважнейшых крыніц папаўнення валютных запасаў – 26.01.2020*) [2] – [< іт. *valuta* ‘цана, кошт’] – грашовыя адзінкі краіны [5, с. 61]. А. Булыка ўказвае на непасрэднае запазычванне з італьянскай, тады як, паводле ЭСБМ, у беларускую мову слова *валюта* прыйшло з рускай, куды яно магло трапіць з нямецкай ці італьянскай [ЭСБМ, Т. 2, с. 48]. Г. Ціванова піша: «Супярэчнасці паміж інфармацыяй слоўнікаў узнікаюць, калі парознаму падаецца паходжанне слова, якое ў беларускай і рускай мовах гучыць аднолькава» [9, с. 204–208], Пры гэтым у суседнюю польскую мову слова *валюта* прыйшло таксама з італьянскай [10, с. 694], што не выключае магчымы шлях пранікнення яго ў беларускую мову і праз польскую.

Матэрыял «26 января – День белорусской науки» ўтрымлівае шмат іншамоўнай лексікі, напрыклад: **маніторынг** («*Яны таксама праводзяць маніторынг росту сельскагаспадарчых культур*» – [< англ. *monitoring*, ад лац. *monitor* ‘які напамінае, нагадвае’] [5, с. 201]; **экспарт** («*...экспарт прадуктаў харчавання...*») – [< англ. *export*, ад лац. *exportare*] – ‘вывозіць’ [Тамсама, с. 383] **тэхналогіі** – [< гр. *techno* ‘майстэрства’ + *logos* ‘вучэнне’] [Тамсама, с. 383]; **селекцыя** – [< лац. *selectio*] – адбор [Тамсама, с. 296] і інш. Паколькі інфармацыя адрасуецца не спецыялістам, а масаваму чытачу, думаецца, шмат якія запазычванні ў тэксце можна было б замяніць на ўласную лексіку, напрыклад: *маніторынг* – ‘назіранне, кантроль’, *экспарт* – ‘вываз, продаж за мяжу’ і г. д.

Такім чынам, нават кароткі моўны аналіз лексікі ў журналісцкіх матэрыялах, змешчаных у газеце «Раённыя будні», дазваляе меркаваць,

што аснову тэкстаў побытавага характару складаюць словы пераважна славянскага паходжання. Навукова-папулярны артыкул аграрнай тэматыкі насычаны нядаўнімі ці даўнімі запазычаннямі, што з'яўляліся неад'емнай часткай слоўнікавага складу старабеларускай мовы. Даўнія запазычанні ў журналісцкіх матэрыялах – гэта пераважна лексіка лацінскага паходжання, запазычанні новага часу – ангельскага. Што да слоў, сугучных з рускай мовай і запазычанняў праз яе, дык, на нашу думку, нацыянальная беларуская мова мае надзвычай багаты слоўніковы запас, якім, пры жаданні, можа карыстацца кожны журналіст, не забываючы таксама і пра вуснае народнае маўленне.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. А. Я. Баханькова. Мінск : Навука і тэхніка, 1994. 463 с.
2. Раённыя будні [Электронны рэсурс]. URL: <https://www.budni.by> (дата звароту: 29.01.2020).
3. Русско-белорусский словарь. В 2-х т. Т. 2 / ред. К. К. Атрахович (Кондрат Крапива). 2-е изд., доп. и перераб. Минск : Белорус. Сов. Энциклопедия, 1982. 636 с.
4. Ластоўскі В. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. Выд. факсім. тыпу. Коўна, 1924. 833 с.
5. Булыка А. М. Слоўнік іншамовных слоў. Мінск : Нар. асвета. 1993. 398 с.
6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : В 4 т. / Пер. с нем. Изд. 3-е стереотипное. СПб : Азбука : 1996.
7. Современный словарь иностранных слов. СПб., 1994.
8. Іўчанкаў В. І. Беларуская арфаграфія : апавяданні і гісторыі. Мінск : Пачатковая школа, 2010. 304 с.
9. Ціванова Г. К. Банкаўская лексіка раманскага паходжання // Беларускае слова : тэрміналогія і тэрміназнаўства : зб. артыкулаў па матэр. навук. чытанняў, прысвечаных 70-годдзю з дня нараджэння праф. Л. А. Антанюк, Мінск, 26 крас. 2019 г. / рэдкал. : М. І. Свістунова (адк. рэд.) [і інш.]; пад агул. рэд. праф. М. Р. Прыгодзіча. Мінск, 2019. С. 204–208.
10. Słownik wyrazów obcych. Wyd. czwarte fotooffsetowe. Warszawa, 1959.

Скарачэнні

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 31. Мінск : Выд. Дом «Белар. Навука», 2011; Вып. 37. Мінск : Выд. Дом «Белар. Навука», 2017.
 ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : У 5 т. Мінск : Беларус. Сав. Энциклапедыя, 1977–1984.
 ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы . Т. 2 / Рэд. В. У. Мартынаў. Мінск : Навука і тэхніка, 1978. 344 с.; Т. 7. Мінск : Навука і тэхніка, 1991. 315 с.